

KRÓNKA

EGY NEMZEDÉK PROBLÉMÁJA

Érdekes összehasonlításra ad alkalmat a második világháborúval foglalkozó két mű. Az egyik Konsztantyin Szimonov szovjet íróé, aki a nyáron a Balaton partján nyaralt, és mint ahogy az *Élet és Irodalom* augusztus 7-i számában megjelent nyilatkozatában mondja, háborús naplói rendezgeti, „A háború alatt végig és minden körülmények között vezettem naplóm — mondja Szimonov. — Csak 1941-ből mintegy 600 oldalnyi feljegyzésem maradt meg. Éppen ezen dolgozom mostanában. Nehéz feladat, mert megítélésem szerint, ez a háború „leghényesebb éve”. Ekkor dőlt el minden „pro és kontra.” A lap munkatársa továbbfűzi a témát, és így folytatja: „Miért történt így negyvenegyben?” A *Katonának nem születünk* lapjain ez a kínzó kérdés minduntalan felöltik az olvasó előtt. „Nem lehet, hogy erre ne gondoljak — jelenti ki egyszer Szincov, a regény főhőse. — Véget ér a háború, s erre gondolok majd, elmúlik tíz év, s megint erre gondolok, elmúlik húsz, s még mindig erre gondolok...?” Az író legszemélyesebb vallomása ez, s ha tetszik: az életmű arkhimédészi pontja.”

A párizsi Gallimard-nál pedig nemrégiben megjelent Michel Mohort *Olaszországi hadjárat* (La Campagne d'Italie) című regénye, melynek fő témája Franciaország háborús összeomlása 1939-ben. Ez, persze, egészen más fajta könyv, tisztán irodalom, méghozzá az irodalmi drámaiság és látványosság összes elemeivel. A főhős egy fiatal hadnagy, aki 1938—39-ben az Azúr-part valamelyik helyőrségében szolgál, és mindennap várja, mikor tör ki a háború. Mint tényleges tiszt és hazafi bátor szívvel néz a háború elébe: az „olaszországi hadjáratról” álmodozik, melyet alakulata hajt végre, amikor majd út a veszélyek és a győzelem órája. Közben egy személyes élmény is adódik: a fiatalember beleszeret bajtársa feleségébe, és ezután ketten álmodoznak egy olaszországi utazásról, melynek állomásai Róma, Velence, Nápoly. Mindebből azonban nem lesz semmi, szerelmese másállapotba kerül, kitör a háború, a nő elvetél, a hadnagy pedig kikerül a frontra az Alpokba, ahol aztán meg-

tudja, hogy kedvese meghalt és Franciaország elvesztette a háborút. „Ebből nem épülünk fel egyhamar”, mondja a regény egy szereplője, a hős pedig így felel: „Nem épülünk fel mi soha!”

A nemzedék problémája? A ma ötvenéves Szimonov és Mohort hasonló korúak. Ez utóbbi fiatal francia tiszt volt akkoriban. Mint haditudósító, Szimonov is első naptól fogva részt vett a háborúban, és a hitleri tűzvész ugyanazon meg-rázó képeit élte meg. És most a két író hősei szinte ugyanazok-kal a szavakkal fejezik ki gondolataikat.

FRANZ THEODOR CSOKOR OSZTRÁK ÍRÓ NYOLCVANÉVES

A *Wort in der Zeit* bécsi folyóirat jókívánságait fejezi ki ez alkalomból, és közli az ünnepelt két írását. Egy cikket és Csokor *Der Kaiser zwischen den Zeiten* című legújabb drámájának egy részletét, mely az úgynevezett „dalmát diptychonban”, a darab második és harmadik részében kulminál. Miért dalmát? „Azt, hogy valamely új tanítás mennyire időálló és szilárd, nem az érvek és dogmák döntenek el — mondja a szerző —, hanem kizárólag az, mennyire képes átalakítani és mire tudja készíteni híveit. Ennek bizonyítását szolgálja a darab, mely a pogány világ csodája, a rodoszi kolosszus ledöntésével kezdődik, ez a prologus, csúcspontját pedig a „dalmát diptychonban”, azaz Diocletianus és Constantinus császár mint a kereszténység utolsó üldözője, illetve első védelmezője közötti összetűzésben éri el.” Csokor írásainak azonban nem ez az egyetlen jugoszláv vontkozása és a *Wort in der Zeit*nek nem is csak ebben a számában. A könyvismertetés rovatból látjuk, hogy Csokor könyv alakban nemrég közzétett levelezése is (*Zeuge einer Zeit — Briefe aus dem Exil 1933 bis 1950*) érdeklődésünkre tarthat számot. Csokor azok közé a német ajkú írók közé tartozik — egyébként nagyon kevesen voltak ilyenek —, akik önkéntesen emigráltak a hitlerizmus elől, hiszen sem nem zsidó, sem nem kommunista, és aki nem a nyugati demokráciákban keresett menedéket, hanem talán a régi monarchiához való ragaszkodásában előbb Lengyelországban, majd Romániában és Jugoszláviában telepedett meg (legtovább Korčula szigetéen tartózkodott), majd innen került át az olaszországi Bari-ba. A folyóiratban olvasott ismertetésből nem derül ki, hogy Csokort milyen mértékben foglalkoztatták embereink és vidékeink. Csak azt látjuk, hogy büszkesége, szabadságszeretete töretlen, hogy változatlanul gondoskodik barátairól és hozzátartozóiról, mert, mint maga mondja egy helyen: „életem lett, hogy mindig törődjem azokkal a dolgokkal is, melyekhez mint polgárnak nincs közöm. Mi több, azt tartom, hogy a művész lényege és kötelessége éppen ez.” A tizenhét éves száműzetés nem törte meg Csokort, de nem is felejtett semmit. Amikor egy barátjának a Bécsbe való visszatéréséről ír, ezt mondja: „S akkor koccintottunk a visszatérésre, odakünn pedig mindent eltakart az éjszaka, minden rombolást és nyomort, de fölöttünk a csillagos tavaszi égbolt mitsem változott... s akkor megértettem: hogy a haza, az nem táj, hogy a haza mindaz, ami az emberrel

történt ez alatt az egész idő alatt — mert, lám, úgy ülünk itt egymással szemben, mintha tegnap is itt ültünk volna. Testünk, vágyunk, jelenünk annyira közel van egymáshoz, hogy itt éreztük közöttünk e keserű évek halottait is, velünk koccintottak ők is.”

MÉG EGY AMERIKAI MÉRETŰ REGÉNY

Tizenhét hosszú évig írni egy regényt — elképzelhető-e ez korunkban? Talán igen, ha tudjuk, hogy a regény 1198 sűrűn nyomtatott oldal és csupa-csupa érzelmes emlék felidézése, mint Marguerite Young amerikai író *Az én kedves MacIntosh kisasszonyom* (Miss MacIntosh, My Darling) című regénye esetében. A mese egy elvesztett kedves személy nyomában jár: a hősnő, bizonyos Vera Cartweele, akit a környező világ irrealitása gyötrellemmel tölt el, autóbuszra száll és a tengerpartra utazik, mert valamikor régen ott vesztett a tengerbe kedves dajkája, a címbe foglalt MacIntosh kisasszony, az egyetlen személy, aki a hősnő emlékeiben a realitás erejével sugárzik. A többi szereplő mintegy az álom kódéből bukkan fel, mint például az édesanyja, annak barátja, Stitzer úr, egy soha le nem jegyzett zene szerzője és valami megboldogult hazardjátékos ikertestvére, akivel mindig összetéveszti magát, és végül, az ismertető szavaival élve, Esther Longtree pincérnő, „az amerikai irodalom jegkülönösebb alakja, aki magányában szüntelenül másállapotban van”. A múlt alakjaihoz társulnak aztán a jelen valóságos alakjai, az utitársak az autóbuszban, a járókelők, akik azonban, úgy látszik, egy cseppet sem megformáltabbak, életosebbek az előbbieknél, legalábbis a hősnő szemében. MacIntosh kisasszonyt, természetesen, nem találhatja meg. „Ritkaságszámba megy, hogy egy amerikai prózai mű a vers erejé velekszik”, írja a *New York Times Book Review* szeptember 12-i számának recenzora. „Ritkaság, hogy a próza a növekedés vagy a szerves megszépülés erejével és tűzével hódítson. Úgy van inkább, hogy ez a próza leszűkül, vagy tudatosan meglegyszik a gyengébb, kevésbé kockázatos megoldásokkal, és jól ismert, kipróbált eszközökkel! az emberi tapasztalat bemutatásában — Burroughs, Selby, Mailer és mások műveiben például. *Az én kedves MacIntosh kisasszonyom* című regény erőteljes, teli torokból való kiáltást, expanzív és bátor irodalmat képvisel. Hozzá képest férfi nemen levő híres íróink többsége motorkerékpáros csapatnak hat, mely így akarja bizonyítani irodalmi férfiasságát.”

A BERLINI FALON INNEN ÉS TŰL

Németországban minden jelenség a nemzet megosztottsága szempontjából is vizsgálható. Ezzel a lehetőséggel élt Uwe Johnson fiatal író is, a legtehetségesebbek közül való, *Zwei Ansichten* (Két nézet) c. legújabb, szerelmi tárgyú regényében, mely a frankfurti Sahrkamp kiadásában jelent meg nemrég. A téma: egy nyugat-németországi fényképész és egy kelet-németországi

ápolónő szerelmi históriája; 1961 augusztusában megépül a berlini fal, a szerelmeseket elszakítja egymástól, s ettől fogva a regény cselekménye kétfelé ágazik. A *Der Spiegel* szeptember 22-i számában a könyv ismertetője nem áttolja fölpanaszolni, hogy a mese két fonala nem egyenrangú, amennyiben Johnson, noha kelet-németországi menekült maga is, minden rokonszenvét az ápolónőre, volt honfitársára pazarolja, szemben a nyugaton élő B. úrral. Mert B., „ez a fiatal holsteini úriember mintha eleve arra lenne rendeltetve, hogy szegyenben maradjon, s az elbeszélő könnyedén bele is taszítja. A hőst 1961 augusztusának derekán kettős veszteség éri: ellopják elegáns sportkocsiját, és a határ lezárása miatt elszakad menyasszonyától. Zavaros fejében képtelen különválasztani ezt a két veszteséget, mi több, a sportkocsi vesztesége sokkal érzékenyebben érinti. A menyasszony komolyabb gondjaihoz, viszont, föl sem ér az ilyesmi. Amikor például elveszíti a törvények megkerülésével szerzett lakását, vagy amikor az öccse megszökik, nos, akkor az íróval együtt mindannyian tudjuk: ezt már illik komolyabban venni. Milyen tapasztalatokat szerezhet a lány, aki kórházi szolgálatának rabja, az államhatalom, e „különös tanítómester” szeme előtt van szüntelen, anyagi és erkölcsi nehézségekkel küzd? Bizonyára alaposabbakat, mint amilyenekhez a mozgékony B. úr juthat, miközben repülőgépen, vonaton, gépkocsin száguldozik Holstein, Hamburg, Nyugat-Berlin, Stuttgart között, aki gondolkodásában is éppoly könnyedén felületes, mint utazásiban. A lány szomorúan és veszélyek között él. Partnere viszont a filmszínész szerepében tetszeleg. Kínosan, egy bizonyos adag humorral tartja távol magától a szerző. A leány sorsát ellenben elnéző érzelmességgel egyengeti”. A recenzens ezután felveti a kérdést, hogy a regénynek ez a két alakja „tipikus”-e, legálább az író tudatában, ha objektíven nem is az. Az igenlő válasz ebben az esetben azt jelentené, hogy Uwe Johnson a politikus társadalmi írók közé soroljuk, noha nem az. „Mert ezzel a negyedik könyvével Johnson végeredményben csak azt igazolja, amit mindig sejtettünk”, írja róla a *Der Spiegel* munkatársa, „azt ugyanis, hogy Johnson mindenekelőtt a búcsú, a hontalanság elbeszélője, amihez a „két Németország” ténye kézenfekvő és időszerű modellül szolgált.”

FRANÇOISE SAGAN ÉS A KRITIKA „MOSOLYA”

A francia irodalmi kritika „egy bizonyos mosollyal” fogadta Françoise Sagan *Chamade* (Megadás) c. legújabb regényét. Hogyne, amikor a regény újfent a hírhedt párizsi mondén világból meríti tárgyát, mely körökben úgy van, hogy fiatal lányok hol deresedő halántékú arslánokkal, hol pedig pénzben és tapasztalatokban egyaránt szűkölködő kócosokkal hálnak. Kell-e még valamit mondani? Igenis, kell, állítja Robert Kanters, a *Figaro Littéraire* kritikusa, s így folytatja: „Ha Françoise Sagan pohara mégoly kicsi is, ő azért a saját poharából hörpint, nem úgy, mint annyian mások, Joyce, Kafka vagy Celine horpadt edényéből, esetleg Robbe-Grillet úr műanyag fazekából. Más szóval, tagadhatatlan, hogy itt egy éles elméjű, őszinte és becsületes ember szól hozzánk, magunknak tartozunk vele, hogy meg-

hallgassuk.” Miről szól ez a regény? Szerelmi négyszög, hősei pedig Lucille, akit az ötvenkedő Charles tart el, de aki az ifjú Antoine-t szereti, aki viszont szívesen veszi az élemedett Diane kényeztetését. Szerelmem? Kanters joggal figyelmeztet, a szerelem Sagannál a megkívánással, majd az azt követő kielégüléssel egyenlő, az pedig, amit Lucille boldogságnak nevez, nem más, mint „a lehető legtökéletesebb egyensúly állapota kielégüléstől kielégülésig”. „Ez már majdnem pszichológia”, állapítja meg Kanters, majd párhuzamot von Sagan és egy még fiatalabb író, J. M. G. Le Clésio között. „Az, amivel Mme Sagan és Le Clésio próbálkoznak, a kísérleti nyúlként kezelt mai ember viselkedésének leírása, egyfajta „behaviourizmus”. Ennek már nincs sok köze a klasszikus pszichológiához, még kevésbé a hagyományos erkölcsiséghez. Mi azonban igazságtalanok lennénk, ha ezt felrónánk, mert nem venni tudomásul, hogy korunk immár nem tiszteli a hagyományt és a jó erkölcsöket, képmutatás.” Majd így folytatja: „A regényből és Lucille-ből hiányzik az érzék a tartós értékek és az iránt, ami vele jár, a kultúra vagy a civilizáció iránt. Ez hiányzik a regényből, hogy Balzac művei mellé állíthassuk, s Lucille-ből, hogy embernek, nőnek számítsuk: Ugyan miért?”, vonogatná a vállát Lucille. „En meg vagyok elégedve magammal így is.” A Le Clésio műveiben mozgó ember s a Sagan regényeiben elháló nő valóban egy család: a vadember és párja. S az, hogy elvetik a kultúrát, tagadják a sorsot (Sagan nemrégiben kijelentette, hogy ki nem állhatja ezt a szót), csupán egy mozzanata az egész világgal való szembe fordulásuknak, melyben mindenki család.”

PORNOGRÁFIA?

Ezzel a címmel közöl az *Akzente* című folyóirat júliusi száma egy csokorra való olyan szöveget, melyek a valamikor erkölcs-telennek bélyegzett irodalmi művekkel foglalkoznak, valamint részleteket is ezekből az alkotásokból. A cikk első része idéz Baudelaire védőbeszédéből *A romlás virágaival* kapcsolatban tartott bírósági tárgyaláson 1857-ben, aztán az ügyész perbeszédéből száz évvel később, amikor rehabilitálták Baudelaire-t, a Flaubert *Bováryné* című regényét elmarasztaló ítélet szövegéből, Arthur Schnitzler *Reigen* című drámájának berlini bemutatója kapcsán lefolytatott bírósági tárgyalás anyagából, a Joyce *Ulisses* című regényét bíráló szövegekből és közli az 1933-ban meghozott bírósági ítéletet is, valamint a hamburgi ügyész beszédéből Jean Genet pörében; a másik részben sorakoznak Goethe, Arisztophanész, Petronius Arbiterus, Christian Reuter, Thomas Mann, William Carlos Williams, Jean Genet, Miodrag Bulatović és Wolfgang Meier „pornográf” szövegei. Különösen jelentős Thomas Mann egy idézett levéltörredéke. A levél 1920 augusztusában Paul Steegemann-nak íródott Verlaire *Femmes et amis* című verseskötetével kapcsolatban. „Elolvastam — írja Mann — ezeket a Verlaine-verseket, melyeket elküldeni szíveskedett. Elolvastam mindkettőt, a „Femmes”-t meg a „Hombres” korrektúráját is, mely utóbbi még rosszabb. Sietek megemlíteni, hogy Kurt Morbeck fordítása minden elismerést megérdemel. Hozzáteszem, hogy a versek feslettsége megdöbentett. Különben, az erkölcsstelenség és az élvhajzás rend-

szerint ilyen hatást kelt bennem, amikor egész mélységében feltárul. Selymán mosolyogni minderre szerintem ugyanolyan ostobaság és értelmetlenség, mint az erkölcsi megbotránkozás. Egyáltalán mit tartunk erkölcsösnek? A tisztaságot és az önmegtartóztatást-e vajon, vagy pedig önmagunk átengedését, más szóval, hogy engedünk a bűn, a káros, a végzetes csábításának? Nagy probléma ez, mely igen régóta foglalkoztat. A nagy moralisták rendszerint sokat vétkeztek is. — Az erkölcs területe akkora, hogy az erkölcsstelenség is belefér, s a nagy moralisták a gazdag élettapasztalattal rendelkező emberek, egészében felmérték, Verlaine, a leggyengédebb érzések költője, ezekben a verseiben „vad képeket és átkos jeleneteket” fest meg. Maga jelöli így ezeket a verseit, és ennek erkölcsi hangsúlyában nincs semmi pogánykodás. Nevetséges volna letagadni ez oldalak erkölcsstelen jellegét. Minden köntörfalazás nélkül, nyíltan megmondom, hogy ezek a versek megrázóan erkölcsstelenek. Lehet, hogy mást várt tőlem, ám én ezt azzal a céllal mondom, hogy ily módon is megerősödjön igazában és abban a szándékában, hogy megrója azokat, akiknek valami közülük volt ennek az intim publikációnak a megjelentetéséhez.”

IRODALMI DIÉTA

A detektívregényekről közölt nagyon érdekes cikket a *Nagyvilág* Keszthelyi Tibor tollából. A szerző, miután felsorolta azokat a neves írókat és költőket, akik bűnügyi történeteket is írtak — közöttük Dickenst, Mark Twaint, Jack Londont, Dürrenmattot, Dylan Thomast stb. —, megállapítja, hogy a „detektívhistóriák nem tekinthetők irodalmon kívüli jelenségnek... Egy angol riporter körkérdéseire adott válaszokból tudjuk, hogy számos nyugati közéleti személyiség olvassa a bűnügyi irodalmat... Jómagam egy világszerte ismert diplomata kezében látam Gardner egyik könyvét, amit az ENSZ-ben „pad alatt” olvasta. Nálunk viszont kialakult valamiféle fordított sznobizmus: olvassuk, az utóbbi időkben ki is adjuk, és be is mutatjuk ezeket a bűnügyi alkotásokat, azonban sokan még a műfaj súlyához mért szerény értékeket is semmisnek nyilvánítják abban a hiszemben, hogy a hitetlenség kifejezésével karcolatlan marad rajtuk az iradalomértés díszrozsója.”

A bűnügyi regény alapos elemzése után Keszthelyi Tibor felteszi a kérdést: „Nos, mi tehát a detektívregény?” Saját kérdésére így fogalmazza meg a választ: „Mindegy, mincképpen nevezük: nem irodalomon kívüli jelenség. Annak alig százesztendőös ága. Léte a bizonyíték, hogy az irodalom szüntelenül tágu, új műfajokkal bővül, a kor meghatározott igényei szerint. És igény van rá. Az ember nem kizárólag húsevő — szellemi táplálékából sem hiányozhat olykor a pihentető diéta.”

EGY KÁRPÁT-UKRAJNAI MAGYAR REGÉNY

Egy Kárpátalján megjelent magyar regényről értesültünk az *Élet és Irodalom*-ból. E. Fehér Pál ismerteti Kovács Vilmosnak *Holnap is élünk* című, a Kárpáti Kiadónál, Uzsgorodban megjelent művét.

A regény szerzője 1927-ben született. Eddig három verskötete jelent meg. Újságírással foglalkozik.

Az *Élet és Irodalom* cikkírója szerint Kovács Vilmos regénye elsősorban dokumentum. „A Szovjet-Ukrajnában élő magyarság tegnapi és mai életének dokumentuma: őszinte, tényeket feltáró alkotás, melynek alapján reális képet alkothatunk. Kovács regénye a szovjet irodalomnak ahhoz az irányához tartozik, mely nem fél a múlt árnyainak felidézésétől, sőt vallja: a továbbhaladás egyik feltétele a jelennel összefüggő tegnapi problémáinak tisztázása, s lemond arról a hamis illúzióról, mely szerint a szocializmus építése természetesen nem egyéb diadalmenetnél.”

A regény főhőse Somogyi Gábor festőművész, akinek édesapja régi kommunista, s 1945-ben párttitkár volt. Amikor azt hitte, hogy a sok nyomorúság után végre dolgozhat, s mert romok vannak, építeni kell, hirtelen elviszik, s „ellenforradalmi tevékenység miatt” húsz évre ítélik. Sohasem tér haza a táborból. Fia, Gábor megtagadja egy Sztalin-kép festését, s ezért tíz évre ítélik. Túléli a tábort, és rehabilitálják. De múltja, a rehabilitálás ellenére, némelyek szemében sötét folt, s főleg az nem tetszik, hogy a sablonoktól eltérően akar dolgozni. Habár Kijevben dicsérik képeit, a területi székhelyen formalizmussal és nacionalizmussal vádolják. Az *Élet és Irodalom* kritikusa szerint „Kovács nem ad *deus ex machina* feloldást regényének: megmutatja azonban, kik azok az erők a társadalomban, akik majd Somogyi segítségére siethetnek”.

Cikkének végén E. Fehér Pál hangsúlyozza, hogy Kovács Vilmos műve, valamint a szlovákiai Dobos László regénye, a *Messze voltak a csillagok*, „ismeretlen valóságról hoznak hírt”, s érthetetlennek minősíti e művek magyarországi visszhangtalanságát, főleg pedig azt, hogy Kovács Vilmos regényét Magyarországon nem is terjesztik.